

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

YOSHLAR MADANIYATLARARO MULOQOTIDA O'ZARO TAN OLISH VA AXLOQIY MAS'ULIYATNING FALSAFIY ASOSLARI

Eshquvvatov Jaloliddin

O'zbekiston Milliy universiteti, mustaqil izlanuvchi.

e-mail: jef_6162@bk.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8857-5683>

Annotatsiya.

Maqolada yoshlarning madaniyatlararo muloqoti axborot almashinuvidan kengroq, axloqiy mazmunga ega bo'lgan munosabat sifatida tahlil qilinadi. Dialog falsafasi, tan olish nazariyasi va kommunikativ harakat haqidagi qarashlarga tayanib, rasmiy bag'rikenglik bilan o'zaro tan olish o'rtasidagi farq ochib beriladi. Madaniy tafovutlar bilan to'qnash kelish jarayonida yuzaga keladigan mas'uliyat, tinglash, asos keltirish va o'z qarashlarini qayta ko'rib chiqish imkoniyatlari izohlanadi. Yangi O'zbekiston yoshlarining bevosita hamda raqamli muloqoti uchun tan olish, talqin qilish, dalillash va javobgarlik o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalovchi konseptual yondashuv taklif etiladi. Tadqiqot nazariy-falsafiy xarakterga ega bo'lib, unda o'tkazilmagan so'rov yoki tajribalarga oid natijalar keltirilmaydi.

Kalit so'zlar: madaniyatlararo muloqot, yoshlar, o'zaro tan olish, axloqiy mas'uliyat, dialog, madaniy o'zlik.

ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ВЗАИМНОГО ПРИЗНАНИЯ И ПРАВСТВЕННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ МОЛОДЁЖИ

Эшқувватов Жалолиддин

Национальный университет Узбекистана, независимый исследователь.

Аннотация.

В статье межкультурная коммуникация молодёжи рассматривается как форма взаимоотношений, выходящая за рамки простого обмена информацией и обладающая нравственным содержанием. На основе философии диалога, теории признания и концепции коммуникативного действия раскрывается различие между формальной толерантностью и взаимным признанием. Рассматриваются нравственная ответственность, умение слушать, аргументировать свою позицию и возможность пересмотра собственных взглядов, возникающие в процессе взаимодействия с культурными различиями. Предлагается концептуальный подход, отражающий взаимосвязь признания, интерпретации, аргументации и ответственности в непосредственной и цифровой коммуникации молодёжи Нового Узбекистана. Исследование носит теоретико-философский характер; в нём не приводятся результаты опросов или экспериментов, которые фактически не проводились.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, молодёжь, взаимное признание, нравственная ответственность, диалог, культурная идентичность.

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF MUTUAL RECOGNITION AND MORAL RESPONSIBILITY IN INTERCULTURAL COMMUNICATION AMONG YOUTH

Eshquvvatov Jaloliddin

National University of Uzbekistan, Independent Researcher.

Abstract.

The article examines intercultural communication among young people as a form of interaction that extends beyond the mere exchange of information and possesses an ethical dimension. Drawing on the philosophy of dialogue, recognition theory, and the theory of communicative action, the study reveals the distinction between formal tolerance and mutual recognition. It explores moral responsibility, attentive listening, reasoned argumentation, and the possibility of reconsidering one's own views when encountering cultural differences. A conceptual approach is proposed to explain the interrelationship between recognition, interpretation, argumentation, and responsibility in face-to-face and digital communication among the youth of New Uzbekistan. The study is theoretical and philosophical in nature and does not present findings from surveys or experiments that were not conducted.

Keywords: intercultural communication, youth, mutual recognition, moral responsibility, dialogue, cultural identity.

Kirish. Bir shaharda ta'lim olayotgan, bir raqamli platformadan foydalanayotgan yoki bir loyihada qatnashayotgan yoshlar bir-birining tilini eshitishi, urf-odatlarini ko'rishi va turmush tarziga doir ma'lumot olishi mumkin. Lekin shu

yaqinlikning o'zi hali muloqot sodir bo'lganini anglatmaydi. Odam boshqalar haqida ko'p bilib, ularning o'zini ifodalash huquqini tan olmasligi mumkin. Aksincha, til va tajriba farqiga qaramay, suhbatdoshining so'ziga jiddiy munosabat bildiradigan kishi axloqiy jihatdan mazmunli muloqotga kirishadi. Madaniyatlararo aloqaning falsafiy muammosi ana shu tafavutda namoyon bo'ladi: axborot mavjudligi bilan o'zaro tushunishning yuzaga kelishi bir xil hodisa emas.

Yoshlar muhiti mazkur muammoni ayniqsa ravshan ko'rsatadi. Bu davrda shaxsning madaniy o'zligi qayta anglanadi, avloddan olingan qarashlar mustaqil tanlov bilan to'qnashadi. Bir guruhga mansublik ba'zan birdamlik manbaiga, ba'zan esa boshqa guruh vakilini bir xil qolipda baholash vositasiga aylanadi. Bunday sharoitda madaniyatlararo muloqotni faqat bag'rikenglikni targ'ib qilish bilan tushuntirish yetarli emas. Kim kimni tinglaydi? Suhbatda kimning tajribasi mezon sifatida olinadi? Nizo chiqqanda o'z fikrini qayta ko'rib chiqish majburiyati qayerdan kelib chiqadi? Ushbu savollar muloqotning bevosita axloqiy tarkibini ochib beradi.

Tadqiqotning maqsadi yoshlar madaniyatlararo muloqotida o'zaro tan olish va axloqiy mas'uliyat qanday qilib bir-birini taqozo etishini falsafiy jihatdan asoslashdir. Tadqiqot obyekti yoshlar o'rtasidagi madaniyatlararo kommunikativ munosabatlar, predmeti esa mazkur munosabatlarning tan olish, o'zaro asoslash, talqin qilish va javobgarlik bilan bog'liq axloqiy tuzilishidir. Asosiy savol quyidagicha qo'yiladi: madaniy jihatdan farqlanuvchi ishtirokchilar o'rtasida tenglikni rasmiy e'lon qilishdan mazmunli axloqiy hamkorlikka o'tish uchun qanday shartlar zarur?

Maqolada tushunchaviy tahlil, falsafiy qarashlarni qiyoslash va konkret kommunikativ vaziyatlarning nazariy talqinidan foydalaniladi. Martin Buber, Emmanuel Levinas, Hans-Georg Gadamer, Jürgen Habermas hamda Charles Taylor asarlaridagi yondashuvlar yagona nazariyaning takrorlari deb emas, balki muloqotning turli tomonlarini yoritadigan nuqtayi nazarlar sifatida o'qiladi [2–6]. Yangi O'zbekiston kontekstiga oid mulohazalar normativ muhit va kuzatilishi mumkin bo'lgan ijtimoiy vaziyatlarning konseptual tahliliga asoslanadi; ular reprezentativ empirik xulosa da'vosini bildirmaydi.

"Muloqot" va "kommunikatsiya" atamaları ko'pincha sinonim sifatida ishlatiladi. Biroq falsafiy tahlilda ularni farqlash samaraliroq. Kommunikatsiya xabarni yetkazish, qabul qilish va qayta ishlash jarayonini ham anglatadi; muloqot esa suhbatdoshning mustaqil nuqtayi nazarini bilan hisoblashishni talab qiladigan munosabatdir. Masalan, xalqaro talabalar tadbiridagi milliy taomlar ko'rgazmasi madaniy axborot almashuvini ta'minlaydi. Shu tadbir ishtirokchilari o'zaro stereotiplarni ochiq muhokama qilib, qarshi fikrni kamsitmasdan eshita olsagina axloqiy ma'nodagi dialog yuzaga keladi.

Buberning "Men va Sen" munosabatiga oid falsafasi boshqani foydalanish mumkin bo'lgan obyektga aylantirmaslik zaruratini eslatadi [2]. Bu fikr madaniyatlararo aloqaga tatbiq qilinganda, boshqa madaniyat vakilini ekzotik ko'rgazma, statistik birlik yoki o'z dunyoqarashimizni tasdiqlovchi misol sifatida ko'rishga qarshi turadi. Suhbatdoshning qadr-qimmatini uning "bizga o'xshashi" bilan o'lchanmaydi. Shu bilan birga, Buber dialogi institutsional tengsizlik masalasini to'liq hal qilmaydi: suhbat ishtirokchilarining biri mazmunni belgilash, tilni tanlash yoki qarorni qabul qilish imkoniyatiga ko'proq ega bo'lishi mumkin.

Gadamer talqin falsafasida tushunish suhbatdan oldin tayyor turgan mazmunni ko'chirib olish emas, balki tarixan shakllangan qarashlarning uchrashuvi sifatida namoyon bo'ladi [3]. Kishi muloqotga "bo'sh ong" bilan kirmaydi: uning tili, oilaviy tarbiyasi, o'qigan matnlari va jamoaviy xotirasi dastlabki kutishlarni shakllantiradi. Madaniyatlararo tushunish shu kutishlarni butunlay yo'q qilishni emas, ularning chegarasini anglashni talab qiladi. "Men buni shunday tushundim, lekin siz nima demoqchi edingiz?" degan savol ba'zan uzoq axloqiy ma'ruzadan samaraliroqdir.

Bu yerda ikki muhim farq bor. Birinchidan, boshqaning pozitsiyasini tushunish uni avtomatik ravishda ma'qullash emas. Ikkinchidan, o'z madaniyatini qadrlash boshqa madaniyatni past deb baholash huquqini bermaydi. Tanqidiy suhbatda o'z qadriyatini himoya qilish mumkin, biroq himoya dalil va izoh shaklini olishi, shaxsiyatga tegmasligi zarur. Muloqotdan kutiladigan axloqiy yutuq barcha kelishmovchiliklarni tugatish emas, balki kelishmovchilik sharoitida ham suhbatni davom ettirish imkoniyatini saqlab qolishdir.

Shuning uchun madaniyatlararo muloqotni uch qatlamli munosabat deb tushunish mumkin: ma'no almashuvi, o'zaro talqin va axloqiy javobgarlik. Birinchi qatlam bo'lmasa, suhbat shakllanmaydi; ikkinchisiz so'zlar bir-biriga yetib bormaydi; uchinchisiz esa muloqot kuchli tomonning biryozlama ta'siriga aylanib qolishi mumkin.

"Hurmat qilaman" degan ibora axloqiy munosabatni ifodalashi ham, odamdan uzoq turishning odobli shakliga aylanishi ham mumkin. Bir inson boshqa guruhning bayramini hurmat qilishini aytib, shu guruh vakillarining umumiy qarorlar qabul qilishdagi fikrini muntazam e'tiborsiz qoldirsa, e'lon qilingan hurmat amaliy tan olishga aylanmaydi. Tan olishning mezoni faqat ijobiy munosabat emas, balki qarshi tomonning o'z nomidan so'zlash va bahsda ta'sir ko'rsatish imkoniyatidir.

Charles Taylor madaniy o'zlik va tan olish o'rtasidagi aloqani shaxs o'zini boshqalar bilan munosabatda shakllantirishi orqali ochib beradi [6]. Ushbu qarash yoshlar uchun muhim: tengdoshlar tomonidan madaniy identifikatsiyaning mensilmasligi shaxsiy tajriba darajasida qadrsizlantirish sifatida qabul qilinishi mumkin. Biroq tan olish siyosatini faqat guruh belgilarini tasdiqlashga keltirish boshqa muammoni keltirib chiqaradi. Guruh ichidagi qarashlar xilma-xilligini tan olmaslik "har bir madaniyat vakili aynan shunday fikrlaydi" degan yangi stereotipni ishlab chiqaradi.

Tan olishning shaxsiy va madaniy o'lchovlarini ajratish lozim. Shaxsiy tan olish insonning teng axloqiy maqomini e'tirof etadi. Madaniy tan olish esa uning tili, an'analari va tarixiy xotirasi o'zini anglashida muhim bo'lishi mumkinligini hisobga oladi. Birinchi o'lchov ikkinchisiz mavhum tenglik bo'lib qolishi, ikkinchisi birinchisiz odamni faqat etnik yoki diniy belgisiga bog'lab qo'yishi ehtimoli bor. Ularning muvozanati shaxsni o'z madaniyatining "vakili" bo'lishga majburlamasdan, uning madaniy tajribasiga jiddiy qarashda namoyon bo'ladi.

O'zaro tan olish hech kimning qarashlari tanqiddan xoli degani emas. Aksincha, suhbatdoshni teng deb qabul qilish

unga dalil keltirish, e'tiroz bildirish va javob so'rash huquqini berishni nazarda tutadi. Masalan, universitetda urf-odatlarining gender rollariga ta'siri haqida bahs ketmoqda. O'qituvchi yoki moderator an'anani tanqid qilayotgan talabani "o'z ildizini bilmaydi" deb chetlatishi ham, an'anani himoya qilayotgan talabani "zamondan ortda qolgan" deya masxara qilishi ham muloqot mezoniga zid. Qadriyat haqidagi bahsning o'zi emas, balki unda shaxsning qadr-qimmatini bekor qilinishi axloqiy muammodir.

Shu asosda tan olishning kamida uch belgisi ajratiladi: teng so'zlash imkoniyati, boshqani stereotipga qisqartirmaslik va kelishmovchilikni shaxsiy tahqirlashga aylantirmaslik. Bu belgilar tekshirilishi mumkin bo'lgan suhbat amaliyotlariga aloqador: kimga savol berildi, kimning fikri qayta ifodalandi, qarshi dalilga qanday javob qaytarildi. Nazariy tushunchaning amaliy mazmuni ana shu mayda ko'rinadigan tafsilotlarda yuzaga chiqadi.

Mas'uliyat ko'pincha shaxs o'z aytgan gapi yoki qilgan harakati oqibatiga javob berishi deb tushuniladi. Madaniyatlararo muloqotda bu talqin zarur, lekin yetarli emas. Gap nimaga olib kelganini bilish uchun suhbatdosh uni qanday qabul qilganini ham eshitish kerak. Bir madaniy hazil so'zlovchi tomonidan beg'araz aytilgan bo'lishi mumkin; boshqa ishtirokchi esa unda o'z guruhiga nisbatan kamsitishni eshitadi. Bunday holatda axloqiy javobgarlik faqat "mening niyatim yaxshi edi" degan izoh bilan tugamaydi.

Levinasning Boshqa oldidagi mas'uliyat haqidagi mulohazalari axloqiy munosabatni kelishuv yoki manfaat hisobidan ilgariroq qo'yadi [4]. Uning yondashuvini yoshlar muloqotiga to'g'ridan-to'g'ri qoidalar ro'yxati sifatida ko'chirish shart emas. Biroq undagi boshqaning zaifligi va yuzma-yuz uchrashuvga sezgirlik g'oyasi muhim savol qo'yadi: menda so'zlash imkoniyati borligi boshqaning sharoitini hisobga olmaslikka asos bo'la oladimi? Shubhasiz, yo'q. Ayniqsa, yangi til muhitiga kirgan, muassasa tartibini yaxshi bilmaydigan yoki guruhda ozchilikni tashkil etadigan yoshning fikri osongina yo'qolib ketishi mumkin.

Habermas kommunikativ harakat nazariyasida tushunishga yo'naltirilgan nutqni strategik ta'sir o'tkazishdan ajratadi [5]. Bu farq madaniyatlararo uchrashuvlarda katta ahamiyatga ega. Suhbatdosh faqat o'z fikrini qabul qildirish, noqulay savoldan qochish yoki omma oldida g'alaba qozonish uchun gapirsa, muloqot tashqi shaklini saqlagan holda mazmunini yo'qotadi. Dalilni tinglash, tushunmovchilikni aniqlashtirish va kerak bo'lsa, pozitsiyani qayta ko'rish esa nutqni hamkorlikka yaqinlashtiradi.

Shu sababli mas'uliyatni uch yo'nalishda ajratish mumkin. So'z oldidagi mas'uliyat — fakti taxmindan farqlash, ishonchsiz xabarni tekshirish, kamsituvchi umumlashtirishga yo'l qo'ymaslik. Suhbatdosh oldidagi mas'uliyat — uning o'z fikrini bildirish imkoniyatini saqlash, noqulay savolga ham tahqirsiz javob berish. Natija oldidagi mas'uliyat — ommaga tarqalgan so'zning guruhlar orasidagi munosabatga ta'sirini hisobga olish va zarur bo'lsa, xatoni tuzatish.

Bunday mas'uliyat senzura yoki har qanday keskin bahsdan voz kechishni anglatmaydi. Axloqiy dialogda noto'g'ri qarashga qarshi e'tiroz bildirish mumkin, hatto kerak. Lekin e'tiroz shaxs yoki guruhni kamsitishga aylanganda, argumentning kuchi emas, suhbatning axloqiy asosi zaiflashadi. Mas'uliyatning vazifasi kelishmovchilikni yashirish emas, balki uning inson qadr-qimmatini inkor etmaydigan shaklini topishdir.

Yoshlarning madaniyatlararo munosabatlarini tadqiq etishda avlodni yaxlit va bir xil qarashga ega toifa sifatida tasvirlash ilmiy jihatdan asosli bo'lmaydi. Yoshlar ta'lim, yashash hududi, til amaliyoti, ijtimoiy tajriba va dunyoqarash bo'yicha farqlanadi. Hatto bir oilada ulg'aygan tengdoshlar ham an'anaga turlicha munosabatda bo'lishi mumkin. Shuning uchun yoshlar muloqoti deganda tayyor "yoshlar madaniyati" emas, balki ko'p qatlamli o'zliklar uchrashadigan vaziyatlar nazarda tutiladi.

Madaniy o'zlikni ikki qarama-qarshi holatdan biriga qisqartirib bo'lmaydi: u na o'zgarimas mohiyat, na istalgan payt almashtiriladigan tashqi niqobdir. Kishi oilaviy xotira, mahalliy til, milliy adabiyot, diniy yoki dunyoviy e'tiqod, kasbiy qiziqish va global axborot muhitini bir vaqtning o'zida o'z tajribasiga singdiradi. Ayrim jihatlar uning tanloviga yaqin, boshqalari tarixiy sharoit bilan belgilangan. Madaniyatlararo muloqot ana shu qatlamlar orasida yangi mutanosiblik topish imkoniyatini beradi, lekin har doim ham ziddiyatni bartaraf etmaydi.

Masalan, bir guruh talaba mahalliy marosim haqida taqdimot tayyorlayotgan bo'lsin. Guruh a'zolaridan biri marosimni oilasidagi tajribaga tayanib ijobiy baholaydi; ikkinchisi uning ayrim jihatlarini tanqidiy ko'radi; uchinchisi esa marosim haqida yetarlicha bilmaydi. Bunday vaziyatda "to'g'ri madaniy pozitsiya"ni oldindan belgilab qo'yish muloqotni soxtalashtiradi. Muhim narsa har bir talabaning munosabatini izohlash huquqi va izohning boshqa ishtirokchilar uchun tekshiriladigan asosga aylanishidir.

Guruhga mansublikning ijobiy tomoni o'zaro yordam va birdamlikdir. Uning salbiy ehtimoli — "biz" haqidagi ijobiy tasavvurni "ular" haqidagi soddalashtirilgan tasvir bilan mustahkamlash. Bunga qarshi eng soddasi hamisha qo'shma tadbir o'tkazish emas; ba'zan guruh a'zolarining o'z ichidagi rang-barangligini ko'rsatish kuchliroq natija beradi. "Ular nimani o'ylaydi?" o'rniga "Bu masalada odamlar nima sababdan turlicha fikrlashi mumkin?" degan savol stereotipni zaiflashtiradi.

Madaniyatlararo muloqotda yoshlar faqat qadriyatlarning qabul qiluvchisi emas, balki ularni tanqidiy qayta talqin qiluvchi subyektdir. Bu subyektlik ikki talabni birlashtiradi: o'z tarixiy merosiga javobgar munosabat va boshqa kishining erkin talqin qilish huquqini tan olish. Birinchisiz madaniy xotira yuzaki belgilar yig'indisiga, ikkinchisiz esa o'zlik boshqalarga qarshi yopiq chegaraga aylanishi mumkin.

Raqamli platformalar yoshlarni bir-biriga yaqinlashtiradi, ammo yaqinlik ko'pincha algoritmik ravishda saralangan tasvirlar orqali yuz beradi. Foydalanuvchi boshqa madaniyatga oid video, izoh yoki memni ko'radi, lekin uni yaratgan kishining hayotiy sharoiti, auditoriyasi va matnning asl vaziyatini bilmasligi mumkin. Mazmun kontekstdan uzilganda, qisqa ifoda butun guruhning fikri sifatida talqin qilinadi. Shunday qilib, texnik aloqa tezlashgani bilan axloqiy tushunish ham shuncha tezlashadi, deb bo'lmaydi.

Internetdagi suhbat yuzma-yuz muloqotdan uch jihati bilan farqlanadi. Birinchisi — auditoriya ko'lami: ikki kishi

o'rtasidagi ibora ko'plab notanish odamlarga yetib borishi mumkin. Ikkinchisi — kontekstning qisqarishi: tovush ohangi, yuz ifodasi va vaziyat tarixi ko'pincha yo'qoladi. Uchinchisi — yozuvning saqlanishi: bir lahzadagi e'tiborsiz munosabat skrinshot yoki qayta ulashish orqali uzoq vaqt muomalada qoladi. Shu xususiyatlar mas'uliyat tushunchasini xabarni yaratishdan uni tarqatishgacha kengaytiradi.

Madaniy tafovutga oid nizo chiqqanida yosh foydalanuvchining uch xil reaksiyasini tasavvur qilish mumkin. Birinchi reaksiya — shubhali xabarni darhol tarqatish va o'z guruhiga xos qat'iy hukm bildirish. Ikkinchisi — bahsdan qochish, hatto haqoratni ko'rsa ham sukut saqlash. Uchinchisi reaksiya — matnning manbasini tekshirish, umumlashtirishni rad etish, kamsitishga qarshi aniq va mutanosib e'tiroz keltirish. Axloqiy jihatdan ustun yo'l har doim sukut yoki maksimal faollik emas, balki vaziyat va ehtimoliy oqibatlarni tushungan holda harakat qilishdir.

Raqamli madaniyatlararo dialog uchun "javob berishdan avval talqin qilish" tamoyili foydali. Bu tamoyil xabarni faktik jihatdan tekshirish bilan cheklanmaydi. Unda "Men nimani bilmayman?", "Bu so'z boshqa tilda qanday ma'no olishi mumkin?", "Men shaxsni bir guruh bilan tenglashtiryapmanmi?" kabi savollar qo'yiladi. Biroq juda ehtiyotkor tilning o'zi axloqiylik kafolati emas: muloyim shaklda bildirilgan kamsitish ham zararli bo'lishi mumkin. Baholashda ohang bilan birga mazmun, kuch munosabatlari va natijalar e'tiborga olinadi.

UNESCOning madaniyatlararo kompetensiyalarga oid konseptual hujjati bilim, munosabat va ko'nikmalarni o'zaro bog'liq holda ko'radi [8]. Mazkur yondashuvni raqamli makonga tatbiq etar ekanmiz, axloqiy sezgirlikni axborot savodxonligidan ajratmaslik kerakligi ayon bo'ladi. Manbani tekshirish yolg'on stereotipni tarqatmaslikka, izoh berish madaniyati esa asosli kelishmovchilikni ommaviy tahqirga aylantirmaslikka xizmat qiladi.

O'zbekistonning ko'p tilli va turli madaniy tajribalar mavjud bo'lgan ijtimoiy muhiti madaniyatlararo muloqot masalasini faqat tashqi aloqalar doirasiga joylashtirishga yo'l qo'ymaydi. Madaniy farq mahalla, auditoriya, mehnat jamoasi va internetdagi kundalik munosabatlarda ham uchraydi. Bunda davlat tilining mavqei bilan boshqa tillar va an'analarga hurmat qarama-qarshi prinsiplar sifatida tasvirlanmasligi lozim. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasi davlat tilini belgilash bilan birga, mamlakatda yashovchi millat va elatlarning tillari, urf-odatlar va an'analarga hurmatni ta'minlashni nazarda tutadi [1].

Konstitutsiyaning 19-moddasida fuqarolarning millati, tili, dini va boshqa belgilaridan qat'i nazar, qonun oldida tengligi belgilangan [1]. Biroq huquqiy tenglik bilan kundalik suhbatdagi o'zaro tan olish bir xil darajadagi hodisalar emas. Birinchi umumiy me'yor va kafolatni beradi; ikkinchisi mazkur me'yorning talaba guruhi, xizmat ko'rsatish joyi yoki virtual muhokamadagi ifodasini talab qiladi. Huquq buzilmagan vaziyatda ham mensimaslik, yashirin stereotip yoki suhbatdan chetlatish axloqiy muammo bo'lib qolishi mumkin.

Yangi O'zbekiston sharoitidagi tadqiqot uchun prinsipial masala — madaniy hamjihatlikni kelishmovchilik yo'qligi bilan tenglashtirmaslik. Turli tajribaga ega yoshlarning til, udum, tarixiy xotira yoki zamonaviylik haqida tortishishi tabiiy. Jamiyatning axloqiy barqarorligi ana shunday bahslarni taqiqlashda emas, balki munosabatni buzmasdan davom ettirishga imkon beradigan me'yorlar mavjudligida namoyon bo'ladi. Shu ma'noda barqarorlik sokinlikning tashqi ko'rinishi emas, balki ishonchli munozara madaniyatidir.

Xalqaro me'yoriy yondashuv ham ushbu mulohazani to'ldiradi. UNESCOning 2001-yilgi Madaniy xilma-xillik haqidagi umumjahon deklaratsiyasi madaniy xilma-xillikni inson qadr-qimmati va huquqlariga doir masalalardan ajratmasdan ko'radi [7]. Bu hujjatdan barcha madaniy amaliyotlar avtomatik ravishda axloqiy jihatdan maqbul, degan xulosa chiqmaydi. Insonning asosiy huquqlariga zid amaliyotlarni "madaniy farq" bilan oqlash mumkin emas. Demak, madaniy ochiqlikning chegarasi befarqlikda emas, balki qadr-qimmat va teng huquqlilikni himoya qiladigan tanqidiy mezonlarda belgilanadi.

Amaliy tahlilda universitetlarning xalqaro guruhlari, yoshlar tashabbuslari va onlayn hamjamiyatlar qiziqarli kuzatish maydonlaridir. Lekin ularning muvaffaqiyati haqida dalilsiz qat'iy hukm chiqarish o'rniga munosabat sifatini savollar bilan aniqlash ma'qul: turli til tajribasiga ega talaba umumiy qarorga ta'sir qila oladimi; madaniy tadbir tashkilotchilari ishtirokchilarning mustaqil ovozigacha o'rin beradimi; kelishmovchilikdan so'ng hamkorlik davom etadimi? Ana shu savollar normativ qadriyatning kundalik hayotga qay darajada kirganini o'rganishga imkon beradi.

Oldingi tahlildan kelib chiqib, yoshlar madaniyatlararo muloqotining axloqiy sifatini izohlash uchun to'rt o'zaro bog'liq jihat ajratiladi. Ular tayyor psixometrik shkala emas, balki muloqotni falsafiy tahlil qilish uchun taklif etilgan me'yoriy mezonlardir. Har bir jihat boshqalari bilan birgalikda ishlaydi; masalan, suhbatdoshni tan olish uni eshitmasdan turib faqat e'lon darajasida qoladi, tinglash esa javobgarlik bo'lmasa, passiv kuzatuvga aylanishi mumkin.

Birinchi jihat — shaxsning teng maqomini tan olish. Suhbatdoshning tili yoki madaniy tajribasi unga gapirish uchun qo'shimcha "ruxsat" so'rash majburiyatini yuklamaydi. Ikkinchi jihat — talqinga ochiqlik. O'z tushunchalarimiz boshqa kishining so'ziga yakuniy hukm emas, balki tekshirilishi mumkin bo'lgan dastlabki qarash sifatida tatbiq etiladi. Uchinchisi jihat — dalillashdagi o'zarolik. Har kim o'z e'tirozini asoslashga va qarshi asosni tinglashga tayyor bo'lishi kerak. To'rtinchi jihat — kommunikativ oqibat uchun javobgarlik. Suhbat davomida yoki undan keyin yuzaga kelgan tahqirlash, noto'g'ri talqin va noto'g'ri axborotni tuzatish imkoniyati saqlanadi.

Jihat	Falsafiy mazmun	Amaliy tahlil savoli
O'zaro tan olish	Suhbatdoshning teng subyektligi	Barcha ishtirokchilar fikr bildira oladimi?
Talqinga ochiqlik	Oldindan berilgan hukmni tekshirish	Aniqlashtiruvchi savollar beriladimi?
Dalillashdagi o'zarolik	Hukmni umumiy muhokamaga ochish	E'tirozga asos bilan javob beriladimi?

Oqibat uchun javobgarlik	So'z va harakat ta'sirini hisobga olish	Xato tan olinib, tuzatish choralari ko'riladimi?

1-jadval. Madaniyatlararo muloqotning axloqiy jihatlar va kuzatish savollari

Ushbu tuzilishda axloqiylik suhbatdoshning ichki niyatidan bevosita "o'lchanadigan" xususiyat sifatida talqin qilinmaydi. Kuzatuvchi faqat fikr almashish jarayonidagi ifodalar, imkoniyatlar va javoblarni ko'radi. Shuning uchun muloqotda bir marta sukut saqlagan odamni mas'uliyatsiz, bir marta bahslashgan odamni murosasiz deb belgilash noto'g'ri. Qaror chiqarishda vaziyat, kuchlar nomutanosibligi, tildagi to'siqlar va oldingi munosabatlar ham e'tiborga olinadi.

Konseptual jihatlar o'rtasida chiziqli sababiyatni da'vo qilish ham mumkin emas. Tan olish mavjud bo'lsa, tushunish avtomatik ravishda yuzaga kelmaydi; ayni paytda uzoq davom etgan kelishmovchilik ham teng maqomni inkor etishni anglatmaydi. Modelning kuchli tomoni muloqotning "yaxshi-yomon" degan sodda bahosidan voz kechib, aynan qaysi axloqiy munosabat zaiflashganini so'rash imkonini berishidir [10]. Uning chegarasi esa nazariy tuzilmaning hali ma'lum guruhlarda tizimli tarzda sinovdan o'tkazilmaganidir.

Falsafiy tushuncha amaliyotga tatbiq etilganda, uni tarbiyaviy shiorga aylantirish xavfi tug'iladi. Masalan, "hammani hurmat qiling" degan qoida ijobiy tuyuladi, ammo ishtirokchi nima sababdan bir gapni haqorat sifatida qabul qilganini aniqlashga yordam bermasa, qoidaning amaliy mazmuni cheklangan bo'ladi. Shuning uchun madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga doir mashg'ulotlarda yakuniy "to'g'ri javob"dan ko'ra, vaziyatga qanday axloqiy savollar berilishi muhimroqdir.

Birinchi misol — umumiy tadbir tili haqida bahs. Bir guruh yoshlar tadbirni faqat bitta tilda olib borishni taklif qiladi; boshqalar ayrim ishtirokchilar mazmunni to'liq tushunmay qolishini bildiradi. Muammo faqat tarjima texnikasida emas. Kimga ishtirok etish yuki ko'proq tushmoqda? Bir tilni bilmaslik odamning guruhdagi mavqeini pasaytirayotimi? Moslashuvning qaysi shakli mavjud resurslar bilan adolatli? Bu savollar tan olishni tashkiliy qarorga bog'laydi.

Ikkinchi misol — ijtimoiy tarmoqda urf-odat haqidagi bahs. Foydalanuvchi bir vaziyatga oid tasvirni ko'rib, butun xalq haqida xulosa chiqaradi. Bunday umumlashtirishning axloqiy muammosi shundaki, konkret shaxs va vaziyat ko'rinmay qoladi. Mashg'ulotda ishtirokchilar izohning faktik da'vosini ajratishi, muqobil talqinlarni ko'rsatishi va tahqirga olib kelmaydigan e'tiroz matnini tuzishi mumkin. Maqsad bahsni butunlay yo'qotish emas, unga javobgar shakl berishdir.

Uchinchi misol — tarixiy xotiraga doir qarama-qarshi talqin. Tarixning alohida voqeasini oilalar yoki guruhlar turlicha eslab qolishi mumkin. Bunday bahsda taraflardan birining hissiy tajribasini rad etish ham, faktlarni faqat hissiyot bilan almashtirish ham yetarli emas. Muloqot bir vaqtning o'zida dalil bilan ishlash va insonning xotiraga munosabatini tinglashni talab qiladi. Xususan, o'qituvchi bitta "ideal" munosabatni majburan singdirish o'rniga bahsning tushunchaviy va axloqiy chegaralarini ravshanlashtirishi mumkin.

Tadqiqotning keyingi bosqichida taklif etilgan to'rt jihatni real suhbat materiallari asosida tekshirish mumkin. Bunda suhbat yozuvlarini ishtirokchilarning roziligi bilan to'plash, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, madaniy mansublik haqida tashqi taxminlar qilmaslik va talqinlarni bir necha tadqiqotchi o'rtasida solishtirish talab etiladi. Birlamchi ma'lumotlar paydo bo'lgandagina qaysi mezon ayni kontekstda samaraliroq ishlashi haqida dalilli xulosa chiqarish mumkin.

Madaniyatlararo muloqotning axloqiy qiymati suhbatdoshlarning bir-biri haqida qancha ma'lumot bilishi bilan emas, balki bir-biriga qanday munosabat bildirishida ochiladi. Axborot tanishuv uchun zarur, biroq u teng maqomni e'tirof etish, tushunishga intilish va so'z oqibati uchun javobgarlik o'rnini bosa olmaydi. Yoshlar muhiti bu farqni yaqqol namoyon etadi: madaniy o'zlik endi anglanayotgan paytda tashqi bahoning ta'siri ham, mustaqil munosabat qurish imkoniyati ham kuchli bo'ladi.

Buber dialogining shaxsiy munosabatga e'tibori, Gadamerning tushunish haqidagi qarashlari, Levinasning Boshqa oldidagi mas'uliyat muammosi, Habermasning dalillashga asoslangan kommunikativ yondashuvi va Taylorning tan olish haqidagi mulohazalari bir-birini to'liq almashtirmaydi. Ularni qiyosan o'qish muloqotning axloqiy talabi faqat xushmuomalalik emasligini ochib beradi. Bunda insonning teng maqomi, talqin ochiqqligi, asosli e'tiroz va javobgarlik o'zaro bog'lanadi.

Maqolada taklif etilgan to'rt jihatli konseptual tuzilma madaniyatlararo suhbatni baholashda tayyor hukm berishdan ko'ra aniq savollar qo'yishga imkon yaratadi. O'zbekistonning konstitutsiyaviy me'yorlari madaniy xilma-xillik va tenglikni hurmat qilish uchun muhim asosdir, lekin kundalik suhbatda bu me'yorlarning namoyon bo'lishi alohida tahlilni talab qiladi. Mazkur xulosalar nazariy xarakterga ega. Ularning empirik asoslangan mezonlarga aylanishi keyingi sifat tadqiqotlari, ochiq muhokamalar va axloqiy jihatdan puxta tashkil etilgan kuzatuvlarga bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – 2023-yilgi tahrir. – URL: <https://constitution.gov.uz/uz>.
2. Buber M. I and Thou / translated by W. Kaufmann. – New York: Charles Scribner's Sons, 1970. – URL: <https://search.worldcat.org/title/i-and-thou/oclc/114897>.
3. Gadamer H.-G. Truth and Method. – 2nd revised ed. – London: Continuum, 2004. – URL: <https://search.worldcat.org/title/Truth-and-method/oclc/57054389>.
4. Levinas E. Totality and Infinity: An Essay on Exteriority. – Pittsburgh: Duquesne University Press, 1969. – URL: <https://catalog.my.pacific.edu/bib/37970>.
5. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. – Boston: Beacon Press, 1984. – URL: <https://books.google.com/books?id=16ntg728ZdAC>.

6. Taylor C. The Politics of Recognition // Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition / ed. by A. Gutmann. – Princeton: Princeton University Press, 1994. – P. 25–74. – DOI: 10.1515/9781400821402-004.
7. UNESCO. Universal Declaration on Cultural Diversity. – Paris: UNESCO, 2001. – URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>.
8. UNESCO. Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. – Paris: UNESCO, 2013. – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219768>.
9. Appiah K. A. Cosmopolitanism: Ethics in a World of Strangers. – New York: W. W. Norton, 2006. – URL: <https://search.worldcat.org/title/61445790>.
10. Saifnazarov I., Musaev F., Khusanov B., Ernazarova Y., Xujaev M., Bekbaev R., Ochilova N. The Impact of Local Community Education on Sustainable Practices in Eco-Tourism Areas // Natural and Engineering Sciences. – 2025. – Vol. 10, № 3. – P. 189–206. – DOI: 10.28978/nesciences.1811117.